

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-33>

УДК 373.3.015.3-044.332-052

Габузь Ю.О.

Інститут педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації

Ніщук Г.М.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТОВАНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті проаналізовано психологічні особливості, що впливають на процес дезадаптації школярів у школі. На основі аналізу та узагальнення результатів психолого-педагогічного дослідження визначено та розглянуто фактори, що впливають на успішну адаптацію дитини до школи, а також надані рекомендації батькам щодо запобігання дезадаптації в умовах навчального процесу. Дослідження показують, що шкільна дезадаптація першокласників є результатом педагогічних, психологічних і фізіологічних причин. Для успішного вирішення проблем дезадаптації для школярів кожен викладач повинен мати всеосяжну картину готовності дитини до навчання, на підставі якої, за допомогою різних методів, він може брати участь у діагностиці цього показника, розподіляти дітей за цим показником, класи і рівні навчання, простежити динамічні процеси, які вказують на позитивні чи негативні зміни у навчальному досвіді дитини.

Ключові слова: адаптація, дезадаптація, соціалізація, навчально-виховний процес, молодший шкільний вік.

Gabuz Ylia

Institute of pedagogy, psychology, training of specialists of higher qualification

Nishuk Galina

Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SCHOOL DEPARTMENT OF PRIMARY SCHOOL SCHOOLS

Summary. The article analyzes psychological peculiarities influencing the process of school disadaptation of elementary school students. On the basis of analysis and generalization of the results of psychological and pedagogical research, the factors influencing the successful adaptation of the child to the school are identified and considered, and recommendations are given to parents regarding prevention of maladaptation in the conditions of the educational process. Studies show that school disadaptation of first-graders is the result of pedagogical, psychological and physiological reasons. Therefore, the researcher proposes to clearly assign responsibilities between a teacher, a psychologist and a school physician, consolidating them "areas of responsibility" and build a system of interaction and control over the effectiveness of preventive and corrective measures. The responsibility lies with the school psychologist and the teacher, but the main responsibility is at the same time a school psychologist, who carries out an individual and group correction, provides recommendations to parents about stimulating the child of cognitive interest and volitional efforts. To prevent the development of school maladaptation in children with unformed communicative skills, the psychologist, who coordinates violations of the child's behavior with classmates and adults, gives full guidance to teachers regarding correction of the relationship between children during the educational process and in extra-time, conducts diagnostics of social adaptation of the child, counseling and working with parents to improve their relationship with children. To successfully address the problems of maladaptation for schoolchildren, each teacher should have a comprehensive picture of the child's readiness for schooling, on the basis of which, by means of various methods, he can participate in the diagnosis of this parameter, distribute the children by classes and levels of study, trace the dynamics processes that indicate positive or negative changes in the child's learning experience.

Keywords: adaptation, disadaptation, socialization, educational process, junior school age.

Постановка проблеми. Атмосфера шкільного навчання є якісно новою порівняно з попередніми інститутами соціалізації – сім'єю і дошкільними закладами, вона складається з сукупності розумових, емоційних та фізичних навантажень і пред'являє нові, складніші вимоги не лише до психофізіологічної конституції чи інтелектуальних можливостей дитини, а насамперед до соціально-психологічного рівня її особистості. Численні дослідження шкільної неуспішності, поведінкових та нервово-психічних розладів стали основою для виділення такого об'єкта міждисциплінарних досліджень як дезадаптація учнів загальноосвітньої школи. Під дезадаптацією розуміємо такий стан індивіда, за якого він ви-

являється неспроможним задовольнити «власні потреби, самоствердитись і самореалізуватись прийнятним для даного середовища способом і тому зазнає страждань, або порушує встановлені норми та правила поведінки і задовольняє свої потреби таким способом, що завдає шкоди йому, природному середовищу або суспільству».

Поняття «дезадаптація» стало використовуватися для опису різних проблем і труднощів, які виникають у дітей різного віку в зв'язку з навчанням в школі. Нововведення у школі приносять слід за собою кардинальні зміни в життя дитини. Її психіка у даний період відчуває навантаження і водночас змінюється звичайний спосіб життя дитини, висуваються нові вимоги з боку батьків і вчителів.

Тому виникають адаптаційні труднощі. Період процесу адаптації в школі зазвичай триває від двох до трьох місяців. Невдачі в навчальній діяльності, погані відносини з однолітками, негативні оцінки з боку значущих дорослих призводять до напруженого стану нервової системи, у дитини падає впевненість в собі, підвищується тривожність, що і веде до шкільної дезадаптації.

Згідно новітніх досліджень, велика увага приділяється процесу дезадаптації, яка виникає у дітей в зв'язку з початком шкільного навчання. У період навчання в школі важливим і вразливим періодом є по початкова школа. Хоча прояви шкільної дезадаптації на цьому етапі мають найбільш м'які форми, її наслідки для соціального зростання особистості виявляються найбільш згубними. Адже виитоками вчинків та правопорушень неповнолітніх є відхилення в поведінці, ігровий, навчальний та інших видах діяльності, які спостерігаються в дошкільному та молодшому шкільному віці. Ця лінія відхиляється нерідко бере свій початок в ранньому дитинстві і, при збігу несприятливих обставин, призводить в кінцевому підсумку до стійкої недисциплінованості та інших форм антигромадської поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У психологічній літературі проблемою дезадаптації займалися такі науковці як Ю.А. Александровський, Н.Г. Лусканова, М.Д. Сілвер, Д. Стогта, І.С. Булах, Л.І. Божович та інші. Тому тема не втратила актуальності і до цього часу проблема привертає до себе увагу, як лікарів, так і психологів і педагогів.

Мета полягає у теоретичному аналізі понять «дезадаптація», «адаптація», «шкільна дезадаптація»; узагальнення різних підходів до визначення психолого-педагогічних чинників попередження та виявлення психологічних особливостей шкільної дезадаптованості учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початковий етап систематичної шкільної освіти – один з найважливіших періодів у житті дитини. Це пов'язано не тільки зі зміною соціальної ситуації розвитку дитини, її соціального статусу й заняттям нової, соціальної позиції школяра, але й сукупністю різноманітних аспектів розвитку й формування дитини як соціального індивіда, складним взаємопереплетінням процесів соціалізації та персоналізації, які у зазначений період життя дитини ведуть до становлення не тільки нових способів діяльності, а й до формування «базових основ особистості» [4, с. 24].

У психології були зроблені спроби виділення специфічних шкільних труднощів. Часто вони позначаються як шкільна дезадаптація. Аналізуючи понятійну суть адаптації, можна виділити декілька напрямів. По-перше, адаптація розглядається як сукупність властивостей, що характеризують стійкість до умов середовища, виражаючи рівень пристосування до нього.

Л.П. Василенко в процесі адаптації виділяє стан нестійкого психічної активності особи – дезадаптацію, при якій під впливом психогенних чинників відбувається розпад стереотипної системи стосунків, втрата значимих цінностей. Це супроводиться негативними емоційними

переживаннями і нездатністю реально оцінити ситуацію, знайти раціональний вихід з ситуації, що склалася [2, с. 25].

Проблема дезадаптації особи розглядається психологами і педагогами як процес, пов'язаний із зміною соціальної ситуації (І.П. Брязгунов, М.В. Гамезо, Л.М. Орлова та ін.); власне дезадаптація трактується як порушення, що виявляються при акцентуації характеру або під впливом психогенів (С.Е. Каган, Л.Г. Коваль, А.Е. Лічко і ін.).

Успішність проходження даного періоду обумовлена особливостями проходження дошкільного етапу, розвитком дошкільника в родині, дитячому садку, що у значній мірі інтегроване таким поняттям, як психологічна готовність до школи». Специфіка групи, тобто шкільного класу, куди входить дитина, полягає в тому, що він керується вчителем, що, як показали численні дослідження, є для дитини дуже референтними, й одночасно саме він виступає носієм усіх групових цінностей, норм, правил, які повинен засвоїти починаючий учень. Використовуючи різні способи впливу, педагог значною мірою впливає на формування взаємин дитини з іншими дорослими, однолітками.

Суттєва зміна деяких складових соціальної ситуації розвитку в сучасних умовах призвела до збільшення кількості дітей початкових класів, які відчують стан дезадаптації. Цей стан дослідники, вчителі і батьки пов'язують не стільки з проблемою здоров'я або успішності, скільки із соціально-психологічним входженням дитини в шкільне життя, в колектив класу, в систему шкільних відносин [3, с. 5].

Як відзначає Л.І. Божович, перехід від дошкільного дитинства до шкільного характеризується рішучою зміною місця дитини в системі доступних йому відносин і всього способу її життя. При цьому слід підкреслити, що положення школяра створює особливу моральну спрямованість особистості дитини. Для неї вчення не просто діяльність по засвоєнню знань і не тільки спосіб підготовки себе до майбутнього, воно усвідомлюється і переживається дитиною як його участь у повсякденному житті оточуючих людей [5, с. 27].

Специфікою молодшого шкільного періоду є те, що особистість не вступає в нове соціальне середовище (якщо не виникла референтна група поза школою), а розвивається в тій самій групі, проте в нових соціальних умовах. Сама група стає іншою, якісно змінюється. Диференціація завдань в різних видах діяльності породжує помітну диференціацію учнів, яка в одному випадку призводить до формування просоціальних асоціацій (як результат роботи в гуртках, турпоходах, спортивних секціях тощо), а в іншому – асоціацій, котрі гальмують розвиток особистості (асоціальні групи).

Розвиток особистості молодшого школяра відбувається паралельно в декількох референтних групах. Успішність інтеграції в одній з них може поєднуватися з дезінтеграцією в іншій, оскільки цінні для однієї групи якості можуть нехтуватися іншою, де домінує інша діяльність та інші ціннісні орієнтації. Протиріччя міжгрупової позиції молодшого школяра не менш важливі, ніж протиріччя психічного розвитку [4, с. 30].

Існують прямі і непрямі десоціалізуючі впливи на підростаючу особистість.

До прямих десоціалізуючих впливів відносяться дисфункційні сім'ї, які за характером переважаючих впливів розмежовуються на аморальні і асоціальні. В аморальних сім'ях сімейне неблагополуччя набуває нестерпних форм: активне залучення дітей до пияцтва, бійки, сварки, розбещеність у сім'ї. Це так звані явно дисфункційні сім'ї, в яких сімейне неблагополуччя відкрито проявляє себе в нездоровому способі життя, відсутності елементарних умов виховання молодших школярів. В асоціальних сім'ях норми, соціальна позиція і ціннісні орієнтації батьків суперечать суспільним інтересам.

Значна частина дезадаптованих молодших школярів виховується в сім'ях з непрямим десоціалізуючим впливом. Ці сім'ї можна розмежувати на конфліктні і педагогічно неспроможні. Характерною рисою їх є несприятливий емоційний клімат, байдужість, загострена конфліктність внутрішньосімейних відносин. У конфліктних сім'ях дитина постійно перебуває у стані тривоги. У таких умовах у неї розвиваються дефекти характеру й морального розвитку, підвищена збудливість, страх, тривожність, що позначаються на її успішності, поведінці.

Серед недоліків сімейного виховання можна виділити неправильний стиль ставлення батьків до підростаючої особистості (від авторитарного до поблажливо-потурального), неправильно організований батьківський контроль за поведінкою, навчанням, вільним часом, колом спілкування дітей, що носить або надто образливий тотальний, педантично-підозрілий характер, або, навпаки, відсторонено – байдужий. Це також помилки в дисциплінарних заохоченнях та покараннях, у формі поданих дитині педагогічних вимог. В одному випадку ці вимоги можуть супроводжуватися жорстокими фізичними покараннями, в другому – носити характер вседозволеності та всепрощення.

До непрямих десоціалізуючих впливів на підростаючу особистість слід віднести шкільне середовище, в якому відсутні безпосередні зразки антисуспільної, що суперечить нормам моралі і права, поведінки. Тим не менш у певній категорії дітей молодшого шкільного віку, що виховуються у сприятливих соціальних умовах, виникає шкільна дезадаптація з асоціальними поведінковими проявами і деформацією внутрішньої регуляції. Це свідчить про відсутність у школі необхідних умов для "запуску" провідних механізмів і способів соціалізації, з допомогою яких відбувається засвоєння, трансформація системи зовнішньої регуляції у внутрішню.

П.В. Овчарова зазначає, що проблема шкільної дезадаптації може проявлятися в різних формах і мати різні причини, наслідки і локус скарг [6, с. 14].

Першою формою є несформованість елементів і навичок навчальної діяльності. Причиною цього є індивідуальні особливості інтелектуального розвитку, педагогічна занедбаність. Як наслідок – погана успішність учня. Локус скарг: погана успішність з усіх предметів, погане читання, відставання з математики, погана пам'ять, неуважність, учень мовчить на уроках, боїться відповісти, хоча знає; невпевненість у собі; трива-

лість підготовки уроків, тривожність, занижена самооцінка, пасивність, песимізм; розчарування школою, пропуск уроків, втечі зі школи.

Друга форма: несформованість мотивації учіння, спрямованість на інші, позашкільні види діяльності. Причиною стає інфантилізм виховання, гіперопіка, несприятливі фактори, що зруйнували позитивну мотивацію (шкільні міжособистісні відносини, неадекватне оцінювання навчальної діяльності). У наслідку отримуємо погану успішність і поведінку на фоні достатньо високого рівня пізнавальних здібностей. Локус скарг: тривога з приводу індивідуально-особистісних якостей – повільності, інертності, неорганізованості, стомлюваності, некомунікабельності, егоїстичності, впертості, агресивності, озлобленості, страхів, брехливості.

Третьою формою є нездатність до довільної регуляції поведінки, уваги, навчальної діяльності. Причиною можуть бути особливості сімейного виховання (гіперпротекція або домінуюча гіпопротекція), той самий тип виховання в дитячому садочку і в початковій школі. Наслідок: неорганізованість, неуважність, залежність від дорослих, порушення спілкування, слабка успішність. Локус скарг: тривога з приводу особливостей поведінки, навчальної діяльності і спілкування дитини з ровесниками і дорослими, невовариськість, замкненість, відсутність друзів; невміння дружити із ровесниками; погані відносини із учителями, дитину draжнять у школі; погані відносини між дітьми у сім'ї, тяжіння до «проблемних дітей».

Автор також виділяє головну причину шкільної дезадаптації в молодших класах у характері сімейного виховання. Якщо дитина приходить до школи із сім'ї, де вона не відчувала переживання «ми», то і адаптація до школи проходить важко. Несвідоме прагнення до відчуження, неприйняття норм і правил колективу заради зберігання свого "Я" лежать в основі шкільної дезадаптації дітей, які виховані в сім'ях із несформованим почуття "ми" або в сім'ях, де батьків від дітей відділяє стіна байдужості. Інша причина шкільної дезадаптації молодших школярів полягає в тому, що труднощі у навчанні й поведінці усвідомлюються дітьми в основному через ставлення до них учителя, а причини виникнення дезадаптації часто пов'язані зі ставленнями до дитини та її навчання в сім'ї.

З огляду досліджуваної літератури можна виділити наступні причини шкільної дезадаптації.

Незалежно від визначення виявляють основні причини шкільної дезадаптації.

1. Загальний рівень фізичного і функціонального розвитку дитини, стан здоров'я, розвиток психічних функцій. За психофізіологічних характеристиках дитина може бути просто не готова до навчання в школі.

2. Особливості сімейного виховання. Це і відкидання дитини батьками і гіперопіка дитини. Перше тягне за собою негативне ставлення дитини до школи, неприйняття норм і правил поведінки в колективі, друге – непристосованість дитини до шкільних навантажень, неприйняття режимних моментів.

3. Специфіка організації навчального процесу, який не враховує індивідуальні відмінності дітей і авторитарний стиль сучасної педагогіки.

4. Інтенсивність навчальних навантажень і складність сучасних освітніх програм.

5. Самооцінка молодшого школяра і стиль взаємин з близькими значущими дорослими.

Шкільна дезадаптація у дитини має ряд проявів. Одне або сукупність їх дає тривожний сигнал батькам і педагогам.

1. Неуспішність в навчанні, відставання від шкільної програми по одному або кількох предметів.

2. Висока тривожність в школі, боязнь перевірки знань, публічного виступу та оцінювання, нездатність зосередитися в роботі, невпевненість, розгубленість при відповідях.

3. Порушення у взаєминах з однолітками: агресія, відчуженість, підвищена збудливість і конфліктність.

4. Порушення у взаєминах з вчителями, порушення дисципліни і непокору шкільним нормам.

5. Особистісні порушення (почуття власної неповноцінності, впертість, страхи, надчутливість, брехливість, самотність, похмурість).

6. Неадекватна самооцінка. При високій самооцінці – прагнення до лідерства, образливість, високий рівень домагань одночасно з невпевненістю в собі, ухилення від труднощів. При низькій самооцінці: нерішучість, конформізм, безініціативність, несамостійність.

Дослідження, проведені Н.В. Беляковою, свідчать, що шкільна дезадаптація першокласників є результатом педагогічних, психологічних та фізіологічних причин. Тому дослідниця пропонує чітко розподілити обов'язки між педагогом, психологом і шкільним лікарем, закріпивши за ними «зони відповідальності» та побудувати систему взаємодії і контролю за ефективністю профілактичних і корекційних заходів. Зокрема, для попередження і подолання психологічних причин дезадаптації першокласників, пов'язаних з низьким рівнем мотивації до навчальної діяльності і вольової регуляції, Н.В. Белякова пропонує розробити методичну реалізацію заходів з формування навчальної мотивації і вольової регуляції. Відповідальність покладається на шкільного психолога і педагога, але основну відповідальність при цьому несе шкільний психолог, який здійснює індивідуальну і групову корекцію, надає рекомендації батькам щодо стимулювання у дитини пізнавального інтересу і вольових зусиль. Для попередження розвитку шкільної дезадаптації у дітей з несформованими комунікативними навичками повну відповідальність несе психолог, який здійснює координацію порушень ставлення дитини до однокласників і дорослих, надає рекомендації учителям стосовно корекції взаємовідносин дітей під час навчального процесу і у позаурочний час, проводить діагностику соціальної адаптації дитини, консультування і роботу з батьками щодо покращення їх взаємовідносин з дітьми.

Для попередження розвитку шкільної дезадаптації у дітей, які мають несприятливий анамнез нервово-психічного розвитку і виразні невротичні прояви, відповідають психолог та шкільний лікар, які спільно розробляють стратегію корекційних заходів індивідуально для кожної такої дитини. Основну відповідальність несе шкільний психолог, який здійснює

корекцію невротичних порушень. При наявності виразних порушень лікар рекомендує лікування у психотерапевта і контролює виконання рекомендацій батьками. Лікар аналізує дані опитування батьків про виявлення у дитини симптомів невротизації і психосоматизації та надає рекомендації психологу. Психолог контролює батьків у плані виявлення причин невротизації і надає рекомендації по корекції взаємовідносин з дитиною [2, с. 18–19].

Явище масової шкільної дезадаптації – феномен, який яскраво виявився останнім часом у дітей України – в соціумі, що переживає кардинальні трансформації у власній будові і духовній сфері особистості. Своєчасна й повноцінна соціалізація дитини потребує ранньої діагностики та повного усунення ШД, що дозволяє запобігти емоційній відчуженості дітей від вчителів; досягти підвищення потенціалу загально психічного розвитку дитини; забезпечити подальшу успішність у навчанні та повноцінний розвиток особистості школяра.

Суб'єкти взаємодії в початковій школі: родина, вчителі, діти – кожен з них є один для одного факторами постійно існуючої високої вірогідності дезадаптації в сучасних умовах.

Ігнорування проблеми масової дезадаптації учнів призводить до негативних наслідків, оскільки загрожує особистісному здоров'ю дитини, й, отже, психолого-емоційному здоров'ю майбутнього соціума.

На нашу думку, сучасна школа, залишаючи без належної уваги особистісний та індивідуальний аспекти спілкування з дітьми в цілому, підкріплюючи й підтримуючи соціально сенситивних, конформних дітей, сприяє породженню масової ШД, що виявляється в порушенні їх функціонування в інституційно заданому соціумі, тобто в класі та школі.

Як відомо, рівень розвитку першокласників дуже різний. А успіх в адаптації дитини до нового середовища залежить від її готовності до школи, стану здоров'я, віку, з якого вона почала навчатися, режиму дня. Кожен першокласник має свій індивідуальний рівень адаптації до школи.

Діти з високим рівнем адаптації позитивно ставляться до школи, уважно слухають настанови вчителя, легко засвоюють навчальний матеріал, самостійно виконують доручення, легко входять у контакт із ровесниками. Як правило, це самостійні, цілеспрямовані, добре підготовлені до школи діти, у яких раціональність переважає імпульсивність.

Діти із середнім рівнем адаптації також позитивно ставляться до школи, розуміють навчальний матеріал, але їх більше приваблює емоційна сторона уроку, наочність.

Діти з низьким рівнем адаптації байдуже ставляться до навчання, часто порушують дисципліну. Їх необхідно постійно контролювати, оскільки працювати самостійно їм дуже важко. Найчастіше ці діти не підготовлені до школи, з неблагополучних сімей, із нестійким типом нервової системи.

Отже, основною функцією психологічної служби школи в сучасних умовах повинна бути глибоко і всебічно вибудована система психологічної компенсації й широкої допомоги школяреві, яка

покликана забезпечити гармонійний і повноцінний розвиток особи дитини. Тому психолог, який працює з школярами, має враховувати можливий опосередкований вплив на них значущих дорослих. З огляду на це, при роботі з дітьми, їх батьками, вчителями та вихователями психолог зобов'язаний дотримуватися особливої тактовності та толерантності з метою запобігання неочікуваного травмування будь-кого з учасників конкретної психологічної ситуації.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для успішного вирішення проблем дезадаптації молодших школярів до школи у кожного вчителя має бути комплексне уявлення про готовність дитини до шкільного навчання, на основі якого за допомогою різних методів він сам може брати участь в діагностиці цього параметра, розподіляти дітей по класах і рівнями навчання, простежувати динаміку процесів, що вказують на позитивні або негативні зміни в дитині при оволодінні навчальною діяльністю. Знання психологічних особливостей допоможе вчителю визначити види допомоги конкретній дитині і його сім'ї

з тим, щоб для кожного учня школа стала дійсно школою радості, особистих досягнень і успіху.

Таким чином, успішна адаптація залежить від сприятливих умов і змісту учіння, діяльності і спілкування дитини в сім'ї, школі. Взаємопов'язані підсумки сформованості пізнавальних процесів, оволодіння значущою для даного віку діяльністю, достатній рівень соціально-психологічного розвитку дитини, стимулювання його як суб'єкта розвитку зі сторони педагога і батьків знаходять своє вираження у шкільній зрілості і навчуваності дитини. Головне – само-визначення і розвиток дитини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в подальші дослідження у руслі вивчення конкретних психосоціальних та психологічних механізмів, які впливають на цілісний психічний розвиток особистості дитини в період шкільного навчання. Розгортаючи ці дослідження, слід виходити з того, що при вивченні процесів психосоціогенезу критерієм оптимальної побудови психологічної допомоги є її відповідність логіці повноцінного особистісного розвитку дитини.

Список літератури:

1. Андрійчук С.В. Наступність у профілактиці соціальної дезадаптації старших дошкільників і молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2014. 26 с.
2. Безруких М.М. Трудности адаптации первоклассников к школе. *Управление начальной школой*. 2011. № 8. С. 24–31.
3. Горюнова А.В. Патогенетические механизмы головной боли напряжения у детей. *Терапевтическая стратегия и принципы профилактики. Лечащий врач*. 2012. № 1. С. 1–8.
4. Сабельникова С.И. Блоки – модули – форма организации деятельности детей в период адаптации к школе. *Управление начальной школой*. 2011. № 8. С. 24–31.
5. Шалимов В.Ф., Новикова Г.Р., Ополинский Э.С. Пограничные психические расстройства у детей и школьная дезадаптация. *Российский психиатрический журнал*. 2001. № 4. С. 26–30.
6. Шкільова Г.М. Система завдань як умова забезпечення успішності процесу адаптації молодшого школяра до вимог навчального процесу. *Вісник держ. ун-ту ім. Івана Франка*. Житомир, 2011. Вип. 58. С. 13–16.

References:

1. Andriychuk S.V. (2014). Continuity in the prevention of social maladaptation of older preschoolers and junior pupils : author's abstract. dis for the sciences. Degree Candidate ped Sciences : special 13.00.05 "Social pedagogy". Kyiv. 26 p.
2. Bezrukykh M.M. (2011). Difficulties in adapting first-graders to school. *Management of primary school*, no. 8, pp. 24–31.
3. Goryunova A.V. (2012). Pathogenetic mechanisms of headache tension in children. *Therapeutic strategy and principles of prevention. Treatment physician*, no. 1, pp. 1–8.
4. Sabelnikova S.I. (2011). Blocks – modules – a form of organization of children's activities during the period of adaptation to school. *Management of elementary school*, no. 8, pp. 24–31.
5. Shalimov V.F., Novikova G.R., Opolinsky E.S. (2001). Border psychiatric disorders in children and school maladaptation. *Russian Psychiatric Journal*, no. 4, pp. 26–30.
6. Shkilyova G.M. (2011). System of tasks as a condition for ensuring the success of the process of adaptation of the junior schoolboy to the requirements of the educational. *Herald of the State. un-th them Ivan Franko, Zhytomyr*, vol. 58, pp. 13–16.